

ВІДОБРАЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ЗАКОНІВ У РЕЧЕННЯХ УЗАГАЛЬНЕНОГО ЗМІСТУ

Юрчишин Т. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, Тернопіль, Україна
orcid.org/0000-0003-3299-0486
tetianayurchyshyn@gmail.com*

Кузів М. З.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, Тернопіль, Україна
orcid.org/0000-0001-5283-9957
mariakusiw@ukr.net*

Ключові слова: комунікативні закони, комунікативних намір, конструкції узагальненого змісту, мовленнєва ситуація.

У статті окреслено наповнюваність поняття речення узагальненого змісту з урахуванням досягнень сучасної лінгвістичної науки, зокрема багатоаспектного аналізу синтаксичних одиниць. Комунікативно-прагматичний підхід передбачає врахування мовних та екстралінгвальних чинників.

У плані екстралінгвальних чинників формування узагальненого змісту в реченнєвій структурі корелює із закономірностями процесу комунікації, в якому склалися певні закони. Отож автори здійснили аналіз висловлень узагальненого змісту в контексті комунікативних законів. Матеріалом дослідження слугують висловлення узагальненого змісту, отримані шляхом вибірки з прозових та драматичних творів українських та польських письменників.

У статті згадуються важливі закони комунікації, а саме: закон дзеркального розвитку спілкування, закон довіри до зрозумілих висловлювань, закон емоційного пригнічування логіки, закон емоційної афіліації, закон залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль, закон комунікативного самозбереження, закон мовленнєвого поглинання емоцій, мовленнєвого посилення емоцій.

Автори зазначають, що функціонування речень узагальненого змісту забезпечує дія трьох комунікативних законів, що конкретизуються як закон довіри до зрозумілих висловлень (загальновідомі сентенції виступають ефективним засобом мовленнєвого впливу), закон залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль (аналіз засвідчує, що висловлення узагальненого змісту часто використовуються в арсеналі поряд з іншими висловленнями, щоб досягти комунікативного успіху, посилити свій мовленнєвий вплив на слухача) та закон мовленнєвого самовпливу (словесне втілення ідеї або емоції на базі фонових беззаперечних істин формує цю ідею або емоцію в мовця).

Водночас комунікативно-прагматичний підхід до аналізу узагальнених конструкцій відкриває для дослідження перспективи на предмет виявлення закономірностей функціонування цих речень у різних мовленнєвих жанрах та типах дискурсу.

THE REFLECTION OF THE LAWS OF COMMUNICATION IN SENTENCES OF GENERALIZED CONTENT

Yurchyshyn T. V.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
and Communication and Information Technologies
West Ukrainian National University
Lvivska str., 11, Ternopil, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3299-0486
tetianayurchyshyn@gmail.com*

Kuziv M. Z.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
and Communication and Information Technologies
West Ukrainian National University
Lvivska str., 11, Ternopil, Ukraine
orcid.org/0000-0001-5283-9957
mariakusiw@ukr.net*

Key words: *communicative laws, communicative intentions, statements of generalized content, speech situation.*

The article presents the meaning of the concept of a sentence of generalized content, taking into account the achievements of modern linguistics, in particular, multi-aspect analysis of syntactic units. The communicative-pragmatic approach takes into account lingual and extralingual factors.

In the context of extralingual factors, the creation of generalized content in the sentence structure correlates with the rules of the communication process in which certain principles have developed. Thus, the authors have analyzed the statements of generalized content focusing on communicative laws. The material for the research are Ukrainian and Polish statements of generalized content, obtained by sampling from prose and dramatic works of Ukrainian and Polish writers.

The authors mention important laws of communication, namely: the law of mirror development of communication, the law of trust in clear statements, the law of emotional suppression of logic, the law of emotional affiliation, the law of dependence of communication efficiency on communicative efforts, the law of communicative self-preservation.

It is noted that the functioning of sentences of generalized content is determined by three communicative laws, which are specified as the law of trust in clear statements (well-known sentences are the effective means of speech influence), the law of dependence of communication efficiency on communicative efforts (usually statements of generalized content are used with other utterances to achieve communicative success, strengthen their speech influence on the listener) and the law of speech self-preservation (verbal implementation of an idea or emotion based on background indisputable truths forms this idea or emotion in the speaker).

It is concluded that the communicative-pragmatic approach to the analysis of generalized constructions opens up perspectives for the study of identifying congruities of functioning of these statements in different speech genres and types of discourse.

У мовознавчій науці до сьогодні дискусійним залишається питання про лінгвістичний статус конструкцій узагальненого змісту. Висловлення узагальненого змісту відображають найтипівіші, найхарактерніші сторони культури суспільства, в якому вони сформувалися, слугують основою для виявлення загальнолюдських констант мовної свідомості.

Постановка проблеми. У сучасних синтаксичних дослідженнях увага до узагальнених конструкцій посилюється у зв'язку з актуалізацією поглядів на речення як багатоаспектну одиницю, що сформувалися в контексті структурно-семантичного напрямку лінгвістичних досліджень, в аспекті якого речення розглядається на статичному та динамічному рівнях (В. А. Белошапкова, І. Р. Вихованець, А. П. Загнітко, І. І. Слинко та ін.).

У синтаксичній науці виокремлюються концепції, де узагальнено-особові конструкції осмислюються як окремий конструктивний різновид у системі односкладних речень (М. Я. Плющ [1], Б. М. Кулик [2]); з іншого боку, простежуються концепції, що заперечують виділення узагальнено-особових речень як окремого конструктивного різновиду (І. Р. Вихованець [3, с. 72–73], А. П. Загнітко [4, с. 193–203]). Водночас зустрічаються лише поодинокі дослідження, присвячені функціонуванню зазначених реченнєвих структур у мовленні, в процесі комунікації (J. Fiske [5], Т. Космеда [6]).

Мета статті – дослідити висловлення узагальненого змісту, що репрезентують загальні істини та закономірності та відображають комунікативні закони, в українській та польській мовах.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: а) укласти вибірку речень узагальненого змісту, що репрезентують відомі істини чи життєві закономірності, в українській та польській мовах; б) здійснити аналіз комунікативних законів, релевантних для вживання висловлень узагальненого змісту); в) детально дослідити закономірності їх функціонування під час реалізації закону довіри до зрозумілих висловлень, закону залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль та закону мовленнєвого самовпливу.

Об'єкт дослідження – висловлення узагальненого змісту з точки зору комунікативного аспекту.

Предмет дослідження – конструкції узагальненого змісту, що реалізують окремі комунікативні закони.

Матеріалом дослідження слугують висловлення узагальненого змісту, отримані шляхом вибірки з прозових та драматичних творів українських та польських письменників.

Виклад основного матеріалу. Семантико-синтаксичне відношення узагальнення поля-

гає в представленні мовної ситуації дійсності як типової, загальновідомої. Речення узагальної семантики виражають зміст, який стосується всіх людей, незалежно від їхніх вікових чи гендерних ознак, від місця або часу позначуваної події. Вони не містять повідомлення про конкретні факти дійсності, а репрезентують істини та закономірності, які є результатом узагальнення людського досвіду, наприклад: *Без муки не буває моди* (М. Старицький); *Не можна збирати щось інше, ніж сіялось* (О. Кобилянська).

Речення узагальненого змісту функціонують у процесі комунікації, де осмислюються як висловлення. Мовна компетенція слухача дозволяє інтуїтивно виявити їх узагальнений зміст. Водночас цей зміст актуалізує себе лише у процесі мовленнєвої діяльності людини. У цьому плані актуалізуються й екстралінгвальні чинники формування узагальненого змісту.

Вживання висловлень узагальненого змісту корелює із закономірностями процесу комунікації, в якому склалися певні закони. Комунікативні закони визначаються як «найзагальніші нежорсткі тенденції, які наявні в усіх типах групового і масового спілкування» [7, с. 37]. Мовознавець і фахівець з теорії та практики ефективної комунікації Й. Стернін детально аналізує низку законів спілкування: закон дзеркального розвитку, закон залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль, закон прогресивного зростання нетерпіння слухачів, закон зниження рівня інтелекту аудиторії зі збільшенням її чисельності, закон комунікативного самозбереження, закон ритму спілкування, закон мовленнєвого самовпливу, закон довіри до зрозумілих висловлювань, закон притягування критики, закон самовиникнення інформації, закон модифікації нестандартної комунікативної поведінки учасників спілкування, закон прискореного поширення негативної інформації, закон спотворення інформації, закон емоційної афіліації («зараження»), закон мовленнєвого поглинання емоцій, закон емоційного пригнічування логіки [8].

При використанні висловлень узагальненого змісту особливо яскраво простежується реалізація **закону довіри до зрозумілих висловлювань**. Його суть полягає у тому, що чим простіше мовець висловлює свої думки, тим краще його розуміють і більше йому довіряють. У цьому контексті можна говорити про апеляцію до вічних і простих істин. Саме вони репрезентуються у висловленнях узагальненого змісту, наприклад:

– *Олено, вже й сильніші характери, як ви, зламалися.*

– *Як ви се розумієте?*

– *Біда і залізо ломить. А ви лиш людина* (О. Кобилянська). Висловлення, позначене уза-

гальненим змістом, проголошує загальновідому істину, яку мовець використовує для переконання співрозмовника. Він не вдається до розгорнутого пояснення своєї репліки *Вже й сильніші характери, як ви, зламалися*, а лише апелює до загальної життєвої формули, до фонових знань співрозмовника, надаючи йому «кредит довіри», стимулюючи до роздумів та формуючи мотиви для прийняття рішення.

Загальновідомі сентенції виступають ефективним засобом мовленнєвого впливу, коли необхідно підбадьорити мовця, наприклад:

Bogutowa twierdziła, że nagła śmierć to najlepsza dla człowieka, przynajmniej siebie i drugiego nie męczy. Potem powiedziała Justynie: “Jak starego człowieka Pan Bóg zabierze, to jest jego prawo umrzeć, ale jak dziecko umiera, to gorzej żal (Zofia Nałkowska). Жінка розуміє біль втрати, котрий відчуває дівчина, яка щойно похоронила матір. Співрозмовниця проголошує життєву закономірність про неминучість смерті для людей похилого віку. Водночас Богутова підкреслює, наскільки важче втрачати дітей. Таким чином співрозмовниця прагне досягти бажаного комунікативного наміру, зокрема ефекту заспокоєння/втішання.

У наведеному далі прикладі конструкція, що виражає узагальнення, вербалізує один із аспектів фонового знання людини:

Маюфес: *Ха-ха! Що їм така сума – виграшка!*

Пузир: *Еге! Для багатьох, мовляв, виграшка, а для одного – капітал! З миру по нитці – голому сорочка!*

Маюфес: *Ха-ха! Істина глибока* (І. Карпенко-Карий). Мовець вдається до узагальнення, щоб вчинити певний мовний вплив на слухача, підсилити свою аргументацію. Так, узагальнене висловлення супроводжує необхідну інформацію *Для багатьох, мовляв, виграшка, а для одного – капітал!* і водночас доповнює її, роблячи ефективнішою. Мовець розуміє, що саме таке прислів'я – втілення загальнолюдського досвіду – слухач зможе адекватно сприйняти та відреагувати на нього. Про таку адекватність реакції свідчить погоджувальна репліка співрозмовника: *Істина глибока*.

Закон довіри до зрозумілих висловлень особливо виявляється в мовленнєвих ситуаціях, де комунікативні зусилля мовця з певних причин не досягають бажаного результату до тих пір, доки він не використає загальновідому сентенцію, наприклад:

– *Стели, Іванно, швидше, а то впаду на тебе й засну.*

– *А я хотіла вас розпитати щось...про сімейство...та про всяку всячину.*

– *Стели й не бубони. Як будеш все знати – хутко постарієш.*

– *Ну добре, вже стелю* (В. Міняйло). Іванна ухиляється від виконання прямого спонукання свого співрозмовника, тому для підсилення мовного впливу він залучає відоме прислів'я *Як будеш все знати – хутко постарієш*. Саме завдяки цьому узагальненому висловленню мовець досягає бажаного результату, що й підтверджує репліка Іванни: *Ну добре, вже стелю*. Подібний спосіб реалізації закону довіри до зрозумілих висловлень простежується також у прикладі:

[*Й, поклавши трубку, голова аж допіру глянув у вічі Копитенку*].

– *То ти ж оженись, – промовив.*

– *Та нащо ж мені та морока? Старий я уже, – зніяковів Копитенко.*

– *Без дому нема спокою для серця, без жінки нема дому.*

– *Ну гаразд, я подумаю над цим* (В. Міняйло). Голова спочатку безпосередньо радить Копитенку одружитися, однак співрозмовник відмовляється прислухатися до його поради. Для підсилення мовного впливу на адресата він апелює до доступної та зрозумілої життєвої істини *Без дому нема спокою для серця, без жінки нема дому*, яка допомагає переконати співрозмовника у необхідності одружитися.

Формуванню та вживанню узагальнених висловлень сприяє реалізація в мовленні **закону залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль**. Його суть полягає в тому, що ефективність спілкування прямо пропорційна комунікативним зусиллям: чим більше комунікативних зусиль затрачає адресант, тим вища ефективність його мовленнєвого впливу. Як показує досвід спілкування, коротко висловлені прохання, розпорядження виконуються з меншим бажанням, оскільки вони сприймаються як невічливі, агресивні.

Аналіз засвідчує, що висловлення узагальненого змісту часто використовуються в арсеналі поряд з іншими висловленнями, щоб досягти комунікативного успіху, посилити свій мовленнєвий вплив на слухача. При цьому спостерігається градація комунікативних зусиль мовця, наприклад:

Безродний: *Не картайте себе! Ви любили багато і все oddали тій любові. А любов – найбільша на землі сила, найвища сила й на небі. Вона ніколи марно не гине. Любов – і джерело, і розум життя.*

Лучицька: *Так, так... Ви примирили мене, розважили...* (М. Старицький). Мовець намагається втішити слухача, заспокоїти. Він розуміє, що самої репліки *Не картайте себе* буде недостатньо, і тому докладає ще більше зусиль, залучає висловлення узагальненого змісту, які вживаються одне за одним, грабуючи переконливість. У такий спосіб мовцеві вдається досягнути свого наміру, про

що свідчить фраза адресата: *Так, так... Ви примирили мене, розважили...*

Дію цього комунікативного закону спостерігаємо теж у такій мовленнєвій ситуації:

– *Szczęśliwa jestem, że mi te dzieci umierają, – odezwała się Gołqbska zamyślona. – I jak bym sobie dziasiaj dała radę z czworgiem! Pan Bóg wie, co robi. W odpowiedź na to Justyna pocałowała tylko jej mokry od łez leb* (Z. Nałkowska). Пані Голомбська шокує співрозмовницю твердженням про те, що смерть її дітей – до кращого. Вона усвідомлює, що звичайного аргумента про важке матеріальне становище буде недостатньо для переконання Юстини. Тому співбесідниця вдається до загальновідомої істини *Pan Bóg wie, co robi*, підсилюючи таким чином вплив на слухачку.

Висловлення узагальненого змісту часто зумовлюються дією *комунікативного закону мовленнєвого самовпливу*. Його суть полягає в тому, що словесне втілення ідеї або емоції формує цю ідею або емоцію в мовця. Як свідчить практика, словесне втілення певної думки дає змогу людині впевнитися в ній, остаточно утвердити її для себе, наприклад: *Пишов Тарас смутний, приголомшений. Піду топитися! – глянув навкруги: жаль світу ясного... – Буду хоч як жити, аби жити. Сонце всім світить рівно* (С. Васильченко). Мовець робить висновок, що варто жити на світі, переконує самого себе, а остаточному переконанню сприяє висловлення узагальненого змісту – втілення фонових знань, істинність якого перевірена не одним поколінням.

Комунікативний закон мовленнєвого самовпливу яскраво простежується у такому прикладі: *Pani Żanci nie razily dziwactwa jedynaka... Przyszłość syna, zdrowie męża i własne sprawy zawierzyła raz na zawsze Opatrzności i miała spokój, gdyż, jak mówiła, bez woli Boskiej włos człowiekowi z głowy nie spadnie* (Z. Nałkowska). Комунікантка прагне виправдати своє неправильне, байдуже ставлення до чоловіка та сина впродовж життя. Вона апелює до висловлення узагальненого змісту *Bez woli Boskiej włos człowiekowi z głowy nie spadnie*, аби запевнити себе у тому, що така бездіяльність і пасивність є слухними, адже все залежить тільки від Бога.

Реалізація узагальненого висловлення під впливом закону мовленнєвого самовпливу простежується також у прикладі: *Ганя втерла заплакані очі й промовила у тишу: «Зайвий сентимент! Життя треба брати таким, як воно є, не захочувати від нього Бог вість чого...»* (Б. Лепкий) – узагальнення постає як певна словесна команда, яку мовець подає сам собі як заклик бути реалістом. Таким чином він ніби намагається переконати себе в правильності свого рішення, зміст якого узгоджується з уроками досвіду багатьох

людей. Дивись також приклад: *Радять знову: іди, он ніп наймита шукає, це якраз для тебе служба, ніп такого й шукає: або дурного, або ледачого – аби дешевишого. Промовив Тарас: «Ледащові теж хочеться жити в світі»*. І пішов до пана за кухонного попихача (С. Васильченко). В узагальненому висловленні втілена імплікація: «Я ледащо, але мені, як і всім іншим, хочеться жити, тому я мушу працювати». Вербалізація загальної істини для мовця є підбадьоренням, яке стає стимулом для конкретних дій, про що повідомляється далі.

Із подібною комунікативною інтенцією висловлення узагальненого змісту вживається у наступному прикладі: *To jest niedobry człowiek, przekonasz się, że on jest niedobry, – mówił jej syn. Jednak Cecylia poświęciła uczucie dziecka, by żyć swoje życie. Życie jest jedno i nie da się go powtórzyć, – tak sobie mówiła* (Z. Nałkowska). У наведеній ситуації жінка усвідомлює, що вчинила дещо егоїстично – всупереч волі сина вийшла вдруге заміж та занедбала материнські обов'язки. Відчуваючи постійні докори з боку дитини, вона намагається заспокоїти себе, вчинити мовленнєвий самовплив. Жінка апелює до загальновідомої сентенції про те, що життя дається людині лише один раз.

Отже, екстралінгвальні чинники, які забезпечують формування узагальненого змісту в структурі висловлення, узгоджуються з певними комунікативними законами. Це дає підстави для осмислення узагальненого змісту як комунікативно спрямованого та аналізу речень узагальненого змісту в умовах комунікативної ситуації.

Комунікативно-прагматичний аналіз висловлень узагальненого змісту відкриває для дослідження перспективи на предмет виявлення закономірностей функціонування цих речень в контексті реалізації комунікативних законів у різних мовленнєвих жанрах та типах дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Плющ М. Я. Категорія суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення. Київ : Наукова думка, 1986. 175 с.
2. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови: синтаксис. Київ : Радянська школа, 1965. Ч. II. 283 с.
3. Вихованець І. Р. Теоретична граматики української мови: синтаксис. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
4. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: синтаксис. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
5. Fiske John. Wprowadzenie do komunikowania. Wrocław : Astrum. 2008. 248 str.
6. Космеда Т. Комунікативний кодекс українців у пареміях: тлумачний словник нового типу. Дрогобич : Коло, 2010. 272 с.

7. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
8. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие. Воронеж, 2001. 450 с.
4. Zahnitko, A. P. (2001) Theoretical grammar of the Ukrainian language: syntax [Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy: syntaksys]. Donetsk : DonNU. 662 p.
5. Fiske, John (2008) Introduction to communication [Vprovadzenie do komunikovania]. Vroclav : Astrum. 2008. 248 p.

REFERENCES

1. Pliushch, M. Ia. (1986) The category of subject and object in the structure of a simple sentence [Katehoriia subiekta i obiekta v strukturi prostoho rechennia]. Kyiv : Naukova dumka. 175 p.
2. Kulyk, B. M. (1965) Course of modern Ukrainian literary language: syntax [Kurs suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy: syntaksys]. Kyiv : Radianska shkola, vol. 2, 283 p.
3. Vykhovanets, I. R. (1993) Theoretical grammar of the Ukrainian language: syntax [Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy: syntaksys]. Kyiv : Lybid. 368 p.
6. Kosmeda, T. A. (2010) Communicative code of Ukrainians in paremiias: a new type of explanatory dictionary [Komunikatyvnyi kodeks ukrainsiv u paremiiax: tlumachnyi slovnyk novoho typu]. Drohobych : Kolo. 272 p.
7. Batsevych, F. S. (2004) Fundamentals of communicative linguistics: a textbook [Osnovy komunikativnoi linhvistyky: pidruchnyk]. Kyiv : Akademiia. 344 p.
8. Stiernin, I. A. (2001) Introduction to speech influence [Vviedieniie v riechievoie vozdieistviie]. Voroniez. 450 p.